

שערי תפילה

הרב יצחק סבתו

מבוא

חכמינו ז"ל, כינו את התפילה כדבר העומד ברומו של עולם ובני אדם מזלזלים בו (ברכות ה:), ובכך הגדירו את התפילה כדבר בעל שתי קצוות: הקצה הראשון הוא האמיתי, המהותי, ערך התפילה - כדבר גבוה העומד ברום העולם, בעל השפעה כבירה על המציאות. הקצה השני הוא יחס בני האדם בפועל אל התפילה - שהוא מזלזל, ואין הכרה נכונה בערכה.

דומה, שהפער הזה בין הערך הפנימי האמיתי של התפילה לבין היחס אליה בפועל על-ידי בני אדם, חוזר ומתבטא בפער בין הזמן והמרכזיות שתופשת התפילה בסדר יומו של יהודי (כשעה וחצי בכל יום), לבין הכוונה והחיבור הפנימי לתפילה. הפער הזה מכאיב במיוחד, בהיות כל עיקר התפילה עבודה שבלב (תענית ב:), ותפילה ללא כוונה כגוף בלא נשמה (ר"י אברבניאל בפירושו לאבות ב, יג; ישועות משיחו חלק א ד"ה עמד אברהם). אך בפועל, לב יודע מרת נפשו, כמה קשה היא הכוונה והתעוררות הלב לתפילה, שלא תהיה 'מהשפה ולחוץ' ("צפצוף הזוריר", כביטוי של הכחורני ב, כד[?]).

מאמר זה נועד להקטין, ולו במשהו, את הפער החד הזה, בעולמה המיוחד של התפילה, להשיב את הדבור אל הלב ואת הגוף אל הנשמה. ויהיו נא אמרינו לרצון.

צער - שער

התפילה מתעוררת מרצון האדם. כדי לבקש על דבר מסויים, צריך לרצות אותו. ככל שהרצון עמוק יותר וחזק יותר, כך הבקשה - התפילה - עמוקה ופנימית יותר. הצער, הרגשת החוסר, הינו שער, דרכו התפילה פועלת. בכדי להתפלל, צריך שיחוש האדם בחסרונותיו, שיכאבו לו, רק אז רצונו חזק ופועל. וכך אמר

דוד המלך 'תפילה לעני כי יעטוף' (תהילים קב, א), ואמרו חכמים (זוהר בלק קצה ע"א¹) שתפילת העני היא הנשמעת ביותר. על פי הבנה זו - המושג 'עני' אינו דווקא כמקובל אצלנו, אלא 'עני באותו דבר', שמרגיש שחסר לו משהו.

בעצם, כל יסוד מצוות התפילה, בנוי על צרה ועל הרגשת חיסרון. היינו, ישנו צורך, קושי או כאב, וממילא יש רצון שהמצב יהיה שונה וטוב יותר. מקור לכך מצאנו בדברי הרמב"ן בהשגות על מצוה ה' בספר המצוות:

ומה שדרשו בספרי 'ולעבדו - זו תפילה', לומר, שמכלל העבודה שנלמד תורתו ונתפלל אליו בעת הצרות, ותהיינה עינינו וליבנו אליו, כעיני עבדים אל יד אדוניהם, וזה כענין שכתוב 'וכי תבוא מלחמה בארצכם על הצר הצורך אתכם, והרעותם בחצוצרות'. והיא מצוה על צרה שתבוא על הציבור, לזעוק לפניו בתפילה ובתרועה, והוא הענין שביאר שלמה ע"ה כמש"כ 'בהעצר שמים ולא יהיה מטר', וכתוב 'רָעַב כִּי יִהְיֶה בְּאֶרֶץ דְּבַר כִּי יִהְיֶה, שְׁדָפוֹן יִרְקוּן אֲרָבָה חֲסִיל כִּי יִהְיֶה, כִּי יֵצֵר לוֹ אֵיבוֹ בְּאֶרֶץ שְׁעָרָיו כֹּל נִגַע כֹּל מִחֲלָה: כֹּל תַּפְלָה כֹּל תַּחְנָה אֲשֶׁר תִּהְיֶה לְכָל הָאָדָם, לְכָל עַמָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִדְעוּן אִישׁ נִגַע לְבָבוֹ, וּפְרָשׁ כְּפִיו אֶל הַבַּיִת הַזֶּה" (מלכים א' ח, לז-לח. וראה דברי הימים ב' כח-כט)²...

מכאן, שכדי לטעום את תפילת שמונה-עשרה, צריך שהיעדים והבקשות של התפילה יהיו הבקשות שלך, והחסרונות שהיא מביעה - יהיו החסרונות שלך.

כל חיסרון הוא שער למפגש עם הבורא. ככל שהחיסרון עמוק יותר, השער גדול יותר. רבי נחמן מברסלב מפתח עקרון זה בתורותיו ובמעשיותיו, כדוגמת 'מעשה באבדת בת מלך' (בתחילת סיפורי מעשיות), המחדד ומדגיש את החיוניות של הצימאון, החוסר והגעגועים לגדילה רוחנית ולתפילת אמת.

לכל דור יש חסרונות משלו, וממילא תפילות משלו. אותם המתפללים באותו דור, זוכים להמשיך שפע לעולם. מכאן נקראת התפילה בפי חכמינו כ'חיי שעה' (שבת י.), בהיותה עסוקה בחסרונות הנמצאים בעולם. דוגמא לדבר, בזמן שמואל הקטן תקנו את 'ברכת המינים' (ברכות כה:), שלא הייתה קודם לכן, כי נצרכה רק לאותו הדור, ומאותו דור והלאה. וזכה שמואל הקטן בנקיות דעתו שתבוא על ידו

1 עיין שם דברים נפלאים בזה, ובמיוחד על דוד: "ועם כל דא, כולא הוזה ביה ברוד".

2 מפרשי הרמב"ם בארו (נגילת אסתר שם), דגם הרמב"ם הסובר שהתפילה היא מצווה מהתורה, מסכים לעקרון שיסוד המצווה מדאורייתא הוא בקשת צרכי האדם הטבעיים, והנוסח הוא מדרבנן.

בטהרתה. דוגמא נוספת, בדורנו, החיים במדינת ישראל מעוררים תפילות חדשות שאלפי שנים לא היו, כהצלחת פעולות הצבא מול אויבינו, הגברת ההשפעה המדינית החיובית של ישראל מול אומות העולם, חיוזק החוסן הפנימי של עם ישראל והכרתו בגדולתו ובייעודו, הגאווה הלאומית החיובית (גאון ישראל), השלום הפנימי בתוכנו, פיתוח הכלכלה הישראלית ועוד³.

כשם שהדבר משתנה ומתפתח מדור לדור, כך גם לארצות, לכל ארץ יש חיסרון משלה, בעיות חששות ודאגות המיוחדות לה. בארץ ישראל, אחד החסרונות המרכזיים הוא העדר הגשמים, וחוסר האפשרות להתקיים ללא גשמים. זו דוגמא מובהקת: התורה מסבירה את ההבדל בין ארץ מצרים לארץ ישראל, בארץ מצרים הנילוס עולה ומשקה, והמים מצויים בשפע. לעומת זאת בארץ ישראל, "למטר השמים תשתה מים" (דברים יא, יא), ממילא הצורך בגשמים הוא קיומי, ומגלה התורה בפרשת 'והיה אם שמוע' (דברים יא, יג-יז) שירידת הגשם היא ביטוי לקשר שלנו עם הבורא. במילים אחרות, התורה מבארת את החוסר השורשי הזה כדרך לכתחילאית למפגש עם הבורא. לא לחינם עיקר מסכת תענית טובבת סביב תעניות ותפילות על הגשמים, ובתפילת עמידה קבועה לה ברכה. יש כאן חיבור מיוחד דרך הגשמים המופיע לאורך כל ההיסטוריה שלנו, מזמן דוד המלך, דרך אליהו אלישע ויואל הנביאים, ממשיך בימי בית שני (נקדימון בן גוריון, חוני המעגל, חנן הנחבא ועוד) ואחריו, וחוזר ומתחדש עתה בשובנו לאדמתנו⁴.

וגם לכל איש ואיש, ישנה השגחה פרטית על הייסורים שהוא עובר; הייסורים מבטאים את החסרונות העמוקים שלו. לפעמים חסרונות אלו נובעים מתהליך הגידול של האדם, משפחתו המיוחדת, מקומו במשפחה, חברים שנפגש עימם, מאורעות שחווה, בין מאורעות שקשורים לו בלבד ובין מאורעות שקשורים גם לסביבתו ואפילו לחברה בכללה, כמלחמות וכדומה. **לכל כאב ולכל חיסרון יש השגחה פרטית! משמעות הדבר היא, שלכל אדם יש תפילות משלו, שאותם הוא צריך לגלות בעולם. וישים לב אדם, אם חסרונו הוא פרטי בלבד, או שיש בו גם**

3 מומן הגלות, תפילות רבות מנוסחות סביב הגאולה ממנה והקלת קושי עולה. זאת דוגמא מובהקת לחיי שעה, ובמיוחד התפילות לשלום המלכות שבה חיו ישראל (כמובא בסידורים מסוימים, תפילה לשלום 'הקיר"ה' - הקיסר ירום הודו).

4 כל זאת מלבד הימיד הנסתר של הגשמים כמחברים בין השמים לארץ, הרמוז בתורה ומפורש בדברי חז"ל (תענית ו:). "גדול יום הגשמים כיום שניתנה בו תורה".

ממאפייני חסרונות הדור, ועל פי זה יכוון תפילתו⁵. גם ביחס לצרות הנוגעות ופוגעות באחרים הדבר כך: ככל שאדם מודע ורגיש יותר לצרכי חברו ולעומק כאבו, כך צערו על חברו גדול יותר ותפילתו עמוקה יותר. כמו כן, ככל שאדם אוהב יותר את חברו ואת עמו, תפילתו עליהם תהיה כנה ומשמעותית יותר.

פעמים וצריך לעורר את החיסרון והכאב בכדי להתפלל. דוגמא חריפה לכך היא מעשה פנינה וחנה. חכמינו ז"ל מגלים⁷ שפנינה ציערה את חנה כדי להעצים את כאבה, ולגרום לה בכך שתפילתה תהיה גדולה יותר, ותשפיע יותר⁸. וכמעשה בבעל שם טוב, שנסע עם חסידיו לעיירה נידחת. הרב והחסידים התאכסנו אצל בעל הפונדק שקיבלם בביתו, ואשר ארחם ברוחב יד, למרות היותו חסר כל. הבעש"ט נשאר אצלו יום ועוד יום, על אף שהפונדקאי נאלץ למכור את כל רכושו כדי לכלכלם! הבעש"ט נשאר שם שבוע תמים עד שכילה את כל ממונו, וחזר לביתו. תמהו החסידים על מעשה רבם, וגילה להם הבעש"ט, שליהודי זה מוכן עושר גדול מן השמים, אלא שתמיד שמח בחלקו ומעולם לא התפלל על כך. לכן גרם לו עוני חריף, כדי שהיהודי יתפלל. על כן, לפני תפילה על כל ענין, ככל שהצורך יהיה בהיר יותר ומעורבות המתפלל גבוהה יותר, כך כוח התפילה יגבר.

לפני ה'

עצם המפגש הוא ענין בפני עצמו, כדברי המדרש (בראשית רבה מה, ד) על עקרות

5 הרב קוק זצ"ל, עין איה שבת (א, עמ' 36), על אשתו של אותו תלמיד. אגב, הרב מכנה שם את הכאבים הייחודיים של האדם בשם 'שריטות'.

6 הפסיכולוגיה מדגישה רבות את השפעת ההורים על האדם, בייחוד בילדותו. אמנם, כל תפיסתם ביחס לחסרונות ולקשיים של האדם היא דיעבדית, כאשר הפיסגה של עבודת הנפש ובגרות האדם מעידים, היא השלמת האדם עם המציאות. על פי הגישה העמוקה יותר, המובאת כאן, יש מימד של ייעוד ושליחות לאדם, המופיע דרך הייסורים הבאים עליו, ותגובתו אליהם. בדרך הזאת, הפיסגה היא בחיפוש הצמיחה שמתרחשת בעקבות הייסורים, ההתכוננות אליה והחפץ בה, ובוה עיקר הבחירה. אכן, זאת מדריגה גבוהה, שנקראת בפי חכמים 'קבלת יסורים באהבה' או 'לקבלינהו בשמחה'. וקודמת לה ההשלמה וההכרה במציאות. (נראה לומר שישנה מדרגת בנינים שנקראת 'צידוק הדין', בה עיקר העבודה הוא לקבל את המציאות כפי שהיא, ולהבין שאם כך מנהיג ה' את עולמו אזי זה צודק ונכון. נוספת כאן הכרה אמונית ומוסרית, אמנם פחות וידגש ה'לטובה' שבענין).

7 "אמר רבי לוי: שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו... פנינה דכתיב (שמואל א' א, ו) 'וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעימה' [שתתערעם על שהיא עקרה ותתפלל". רש"י] (בבא בתרא טז).

8 ומכאן אפשר להסביר באופן חדש את המהלך התמוה של האמהות, להכניס צרתן לביתן, כשרה את הגר, ורחל ולאה את בלהה חולפה: כדי לעורר את הכאב, את התפילה, וממילא לעורר את השפע להופיע.

האמהות: "למה היו אמהות עקרות, אלא שהקב"ה מתאווה לשיחתן... הראיני את מראיך השמיעני את קולך...". עצם העמידה לפני ה' היא מעלה עליונה, שלה בלבד כדאי הוא העולם⁹.

בסתר, הנשמה תמיד מתפללת, וכשאדם מתפלל, הוא נותן לכך ביטוי בפועל. וכמאמר רבי יוחנן (ברכות כא.) "ולואי ויתפלל אדם כל היום כולו". זאת ועוד, התפילה ממשיכה שפע בכל העולמות, והכל תלוי בגודל ובטהרה של הרצון, כמבואר בהמשך המאמר, על כן גם אם התפלל אדם ולא נענה, יש ערך רב לתפילתו ואל ירפו ידיו.

תורה ותפילה

הדרך לפתח את הרצון, כלומר לחוש את עומק החיסרון, הוא חיבור הרצון ובניית ההזדהות עם השלמות, עם האידיאל.

כיוון שיש בנו שאיפה לשלמות, כל פגישה עם השלמות מעוררת מיד את ההזדהות עמה, וממילא את תחושת החיסרון. דוגמא לדבר, אדם שנפגש עם צדיק אמת, מיד חש מה חסר לו. [רבי נחמן מברסלב מסביר (ליקוטי מוהר"ן תניינא סו; קמא כב, ז), שצדיק הוא כמו מראה, בזה שהוא מגלה לך את החוסר שבך, כמאמר האשה הצרפית לאליהו: "באת אלי להזכיר עוונתי" (מלכים א' יז, יח), וכלוט הבורח משייבה יחד עם אברהם, שאז חש כרשע, והולך לגור אצל אנשי סדום שאז חש כצדיק (בראשית רבה נ, יא. מופיע ברש"י שם). המראה היא גם פנימית וגם כלפי שמיא].

לימוד התורה בכל מרחביה מפגיש את האדם עם תמונת המציאות האידיאלית, בקשת גאולה, טוב לכל, קדושה, אהבה, וממילא מתעוררים דרכה כל החסרונות ומתעצמים. התורה מעוררת רצון, והרצון - תפילה. זהו פירוש הביטוי של רבי נחמן "לעשות מהתורות תפילות" (ראה הקדמת ליקוטי תפילות), ובלשון שלמה המלך: "יוסיף דעת יוסיף מכאוב" (משלי א, יח).

מכאן פירוש הפסוק במשלי: "מסיר אזנו משמוע תורה, גם תפילתו תועבה" (כח, ט), שחכמים הדגישו בגמרא (שבת י:); אדם שיש בו רצונות שליליים, עליהם הוא מבקש, ונמצא שתפילתו רק מרחיקה אותו מהקשר אל הטוב. החיבור לתורה

⁹ "יפגע במקום" (בראשית כח, יא) האמור ביעקב אבינו, ממנו נלמדה תפילת ערבית (ברכות כו:). ה'פגיעה' כאן מלשון פגישה, וה'מקום' הרי הוא מקומו של עולם, כדרשת חז"ל במדרש שם. הרי לך ביטוי לתפילה כפגישה.

מעורר את הרצון הנכון, האמיתי, ואז תפילתו ראויה היא. לפי זה, מסלול החיים הפנימי של יהודי הוא תורה-תפילה, תורה-תפילה, ונרמז הענין בדברי רבותינו: "היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש זוכה ומקבל פני שכינה, שנאמר: ילכו מחיל אל חי יראה אל אלוהים בציון" (ברכות סד.), נכנס ללמוד כדי להעמיק יותר את הרצון, ולעלות דרגה נוספת.

עקרון זה מלמדנו יסוד מהותי בדרך ההתפתחות בתפילה: עיקר העבודה בתפילה היא דווקא דרך עבודה עקיפה - של לימוד תורה מתוך עומק והזדהות, מה שיוצר אצל האדם התפתחות רוחנית כללית, ומתוך כך התפילה עולה ומתעמקת¹⁰.

צער השכינה

כל חיסרון וצער, בשרשו הוא צער השכינה. "כשאדם מישראל מצטער שכינה מה לשון אומרת? קלני מראשי קלני מזרועי" (סנהדרין מו.), ו"המשתף שם שמים בצערו, כופלין לו פרנסתו" (ברכות סג.). נראה לבאר, כי הכפילות היא המימד הפיזי החסר, והרוחני הפנימי הנסתר. שניהם ניתנים לאדם, אם מחבר הוא את הצער למקורו העליון.

אמנם אם זה צער השכינה, הרי הצער הוא עמוק ונוקב מאוד, שכן אין כאן רק חיסרון שטחי ונקודתי, אלא חיסרון מהותי של כאב הנשמה על ריחוקה וריחוק העולם מה' יתברך, שהוא אין-סוף-הטוב. ובמה יתנחם? אלא "כביכול המלך מספר לו החיסרון שלו" (ליקוטי מוהר"ן פט), ומגלה כביכול את מה שהוא לא יכול לעשות, כדי שהאדם ישלים. זה החלק שלו. עבודה שבלב. וכאדם הראשון, המוציא עשב ועץ דרך תפילתו, והיא פקודתו בגן העדן לעבדה ולשמרה. וכדברי חכמים על הפסוק: "אשר ברא אלהים לעשות" (בראשית ב, ג) - השאיר את העולם בלתי מושלם על ידו כדי שנשלימו אנחנו (מדרש רבה יא, ח), והתפילה היא ברום העבודות של האדם הפועלות ומשלימות את המציאות. "ולעובדו בכל לבבכם", אי זו היא עבודה שהיא בלב? הוי אומר זו תפילה" (תענית ב.).

בשביל להצטער בצער השכינה צריך מדרגה של צדיק, החש את החסרונות

10 כדברי מרן הרב זצ"ל בפתחה למוסר אביך (מעין הקדמה, ג): "כל זמן שלא ילמד לעצמו שתתברר לו מעלת נשמת האדם ומעלת ישראל ומעלת הארץ הקדושה, וההשתקקות הראויה לכל איש ישראל לבנין המקדש וגדולת ישראל והתרוממותם בעולם, כמעט שאי אפשר לטעום טעם עבודה... ואם לא ישכיל מעלת הארץ הקדושה וסגולתה וקדושתה, איך יתפלל על בנין ירושלים? והתפילה היא דווקא מקירות הלב, כשמרגיש שהוא חסר בדבר". עיין בכל דבריו שם, שהם יסוד גדול לדברינו כאן.

האמיתיים במציאות. מחיסרון נועם ה', טוב, אמונה, תקווה, שמחה, ברכה, גאולה, עד חסרונות פיזיים כפרנסה ורפואה, מתוך ההבנה שהכל משתלשל מהפנימיות - כמו שהתורה קושרת בין החסרונות הפיזיים ובין שורשיהם הרוחניים והמוסריים.

ככל שמדרגת הצדיק עולה, יכולת הכלת והרגשת החסרונות שלו גוברת. מכיל וחש הוא את החסרונות שלו, ושל כל העם, ומתרחבת תחושה זו לכל הברואים, לכל ההיסטוריה ולכל ההווה. צריך להיות מחובר לציבור, לכלל, לגודל, כדי לחוש את חסרונם וצערם וממילא להתפלל עליהם [כדוגמת הש"ץ, שצריך שתהא דעתו מעורבת עם הבריות - עיין בזה לקמן].

צדיק אמת, ממעמקי החיסרון השורשי בעולם, היינו המרחק מה', שהוא צער השכינה, מתחברים אצלו כל החסרונות עד החיסרון החומרי ביותר פשוט, אפילו לאדם היותר רחוק. על כן תפילתו תמיד על הכל היא, ומתוך כך על המבוקש הפרטי (כמאמר הרב ז"ל בערפלי טוהר עמ' פח; שמונה קבצים ב, רנא). ואין הצדיקים "ככלבים הצועקים הב הב" (כדברי הוזהר¹¹) על כאבם הפרטי בלבד, אלא על צער השכינה, ומשם על הכאב הפרטי. ולכן כל תפילה, גם פרטית שלהם, מוסיפה שפע בכל העולמות¹².

העושה תפילתו רחמים ותחנונים לפני המקום, מחדש בה דבר¹³; לפי החסרונות

11 ספרא תנינא: "...דְהָא שְׂכִינְתָא אִיהִי בְּגִלּוּתָא וְלִית בְּכוּ מָאן דִּיתְעַר לְגַבְהָ לְרַצְאָה לָהּ לְגַבֵּי בַעְלָהּ וְלֹא עוֹד אֵלָא כַּמָּה מֵאֲרֵי מִדְרָשׁוֹת דְּאָנוּן חֲבָרִין לְגַבְיָכוּ, צוֹחִין בְּכָל יוֹמָא וְלִילֵיא בְּאוֹרֵיתָא דְּבַעַל פָּה, בְּכַמָּה קוֹשְׁיָן. וְצוֹחִין בָּהּ כְּכַלְבִּין דְּאִמְרִין הֵב הֵב. כְּנֹנָא דְגִיְהֵנָם דְּצוֹחַ הֵב הֵב, הֵדָא הוּא דְכִתְיִב (משל ל טו) לְעֹלֹקָה שְׁתֵּי בְנוֹת הֵב הֵב. הֵב לָן עוֹתְרָא בְּעֵלְמָא דִּין. הֵב לָן עוֹתְרָא בְּעֵלְמָא דְאַתִּי. כְּמָה דְאוֹקְמוּהָ לְמִד תּוֹרָה הִרְבָּה וְיִתְנוּ לָךְ שִׁכְר הִרְבָּה. וְלִית מָאן דִּישְׁתַּדַּל בְּאוֹרֵיתָא, לְסַלְקָא בַּהּ שְׂכִינְתָא מִן גְּלוּתָא וְלִיְחַדָּא לָהּ עִם בַּעְלָהּ, דְּאָנוּן אֵטִימִין דְּעִינִין סְתִימִין דְּלָבָא, וּבְגִין דָּא קְלָא נִפְק בְּכָל לִילֵיא פִד נְחִית קוֹדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בְּגִנְתָּא דְעֵדָן, דְּסַלְקִין נִשְׁמַתִּין קָמָה, וְדֵהוּא קְלָא אִמְר קְרָא פְּדֻכְתִּיב (ישעיה מ ו) קוֹל אִמְר קְרָא. זֵיל וְאִמָּא לוֹן דִּישְׁתַּדְלוֹן בְּאוֹרֵיתָא לְחַבְרָא שְׂכִינְתָא עִם קוֹדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא...".

(תרגום: שהרי שכינה בגלות, ואין בכס מי שיתעורר אליה לרצותה לבעלה, ולא עוד, אלא כמה בעלי מדרשות, שהם חברים אצלכם, צוֹחִים בכל יום ולילה בתורה שבעל פה בכמה קשיות, וצווחים בה כמו כלבים שאומרים הב הב, כמו שהגיהנם צווח הב הב. והו שכתוב 'לעלוקה שתי בנות הב הב' - הב לנו עושר בעולם הזה, הב לנו עושר בעולם הבא. כמו שבארוה, למד תורה הרבה, ויתנו לך שכר הרבה. ואין מי שישתדל בתורה להעלות בה השכינה מהגלות ולייחד אותה עם בעלה, משום שהם אטומי עיניים וסתומי לב. ומשום זה יוצא קול בכל לילה, כשיורד הקדוש ברוך הוא לגן עדן, כשעולות הנשמות לפניו, ואותו הקול אומר פסוק ככתוב 'קול אִמְר קְרָא', לך ואמור להם שישתדלו בתורה כדי לחבר השכינה עם הקדוש ברוך הוא).

12 אמנם בדרך כלל, מתוך צער פרטי שמתחדש, מתעורר הצדיק מתוך הכאב והרגישות האנושית לצער הפנימי יותר והכללי יותר, עד שמגיע לצער השכינה. ואין הוא חלילה 'מדגל' על הכאב האנושי ועובר לכאב מופשט ומנותק עד שאינו נושא בעול עם חבירו, אלא להפך.

13 על פי ברכות (כט:).

המתחדשים במציאות, חיי השעה החיצוניים (לכל גיל צרכים משלו), ולפי הגדילה הפנימית של האדם, היינו לפי גודל ועומק החיבור שלו לעצמו, לתורה, לישראל ולשאר הבריות, כאבם ורצונם, ולשורש כל אלה.

גאולת התפילה

פעמים והרצון הוא חלקי ופגום, וכך גם נראית התפילה. אמנם, גם לזה יש ערך. לכל חפץ הכי קטן יש ערך, שכיוון שפונה כלפי ה', גם הקטן, גדול הוא. ומגלה בעל שערי אורה, שכאשר מתפלל אדם תפילה אחת עמוקה ופנימית, מעלה עמה את כל התפילות הנפולות והנידחות (שערי אורה שלהי שער ב).

ההסבר לכך, הוא שעומק הרצון עתה כולל כל החלקים הנקודתיים שהופיעו בעבר בתפילות החלקיות, ומעלה אותם לשרשם, כלומר מגלה את נקודת החיבור האמיתי שלהם עם הרצון הגדול והטוב של האדם, והרי הם עתה מקבלים את ערכם מתוך גודל ואור ופועלים את מטרם.

ונראים הדברים, כי צדיק אמת, כללי, יכול לגאול גם את חלקי התפילות של אחרים, ולהעלותם עמו - כאשר מחובר עמהם. וזה סוד שליח ציבור, שצריך להיות זקן ורגיל ומעורב בדעת עם הבריות, שיחוש צערם וחסרונם ויתפלל בעדם (שליח ציבור של תענית גשמים, צריך שיהיה לו בנים וביתו ריקם כדי שיחוש בצער הפרנסה נתענית טו.)¹⁴.

עני ועשיר

כל חיסרון שנולד בעולם, וכל צער שנולד, נולדת תפילה עמו¹⁵. הזדמנות למפגש עם הבורא מחדש, והמשכת שפע לכל העולמים. פעמים השפע גלוי ומגיע עד המבוקש המסומן הפרטי, ופעמים נסתר¹⁶.

14 כשנפקדה שרה, הרבה עקרות נפקדו עמה.

15 לפי הבנה זו בתפילה מובנת ונעשית כמעט טבעית המשנה בברכות (כט): "העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים... רבה ורב יוסף דאמרי תרויהו כל שאינו יכול לחדש בה דבר". אדם העירני לעצמו ולצרכיו המתחדשים תדיר ועוד יותר למה שמתרחש סביבו חדשים לבקרים הרי יש לו תמיד תפילות חדשות והוא יכול להמשיך שפע לעולם תדיר. בייחוד הדברים אמורים בעידן התקשורת המודרנית שטווח המידע והרגישות לסביבה גדלו מאד.

16 כתב בספר שערי אורה (שער ו), שכאשר אדם מתפלל מתעוררת מידת החסד להשפיע טוב, אחריה בודקת

פעמים צריך כמה וכמה צינורות והמשכות עד המבוקש. "אם רואה אדם שהתפלל ולא נענה, יחזור ויתפלל" (ברכות לב:)¹⁷.

ובעומק יותר, הצורך בהורדת שפע פנימי לעולם, גורם לעורר חסרונות פרטיים, כדי שצדיקים יתפללו ויעוררו את השפע הזה, שתלוי ברצונם הטוב להמשיכו ולהשפיעו, וצריך ג"כ להתכוון לזה.

ושמא הוא ענין התפילה המודגשת ביצחק אבינו, אשר אצלו מוזכרת התפילה לראשונה בשמה המיוחד 'ויעתר'. ומסבירים חז"ל, שפירוש המילה 'ויעתר' - כעתר, קלשון, המהפך את התבואה בגורן (סוכה יד.). ונראה שכוונתם ז"ל, שדרך התפילה יש היפוך מהחיסרון, הצער והדין לשפע וחסד, המופיע בעקבות התפילה. בארמית, 'עתירא' היינו 'עשיר'. והנה העני החסר, המתפלל (תפילה לעני), נהפך לעשיר, דרך התפילה - 'ויעתר יצחק'¹⁸.

תפילת עמידה

תפילת שמונה עשרה בנויה היא משבח, בקשה, הודאה (ברכות לד.):

שבח - הינו הבסיס לתפילה, כלומר הכרה במקור החסד הגבורה והקדושה, והחיבור אליו למקור הכל אשר בידו להשפיע כל צורכי נבראיו מעולם ועד עולם.

בקשה - הינה מאותו המקור הבורא המנהיג, שימלא את החיסרון, של סליחה, רפואה וכו'. והיא עיקר התפילה, הכרת ה' ומפגש עמו דרך החיסרון.

הודאה - חזרה והתמקדות בכל ה'יש', בכל מה שה' נתן. לשמוח בזה, לשים לב לזה (שים שלום - שילוב של בקשה והודאה הוא). הסיום הוא ב'יש', ועבודת ה' דרכו היא הודאה ושמחה.

מידת הדין אם אכן מן הצדק להשפיע על האדם את מבוקשו, ואם אינה מסכמת אזי האדם לא מקבל השפע, כי אינו לטובתו באמת. אך השפע שהתערר לא נעלם אלא נגנו באוצרות ונצפן לעתיד לבא, בסוד מציפון זהב יאתה:

17 מובא בגמרת יומא (טז): "אמר רבי בנימין בר יפת אמר רבי אלעזר למה נמשלה תפלתן של צדיקים כאיילת? לומר לך מה אילה זו כל זמן שמגדלת קרניה מפצילות לבאן ולבאן אף צדיקים כל זמן שמרבים בתפילה תפלתן נשמעת". וההסבר, שכמו שכל שנה נוסף פיצול אחד בקרן האיילה כך התפילה. כלומר, לא כמו שאתה סבור שהתפילה של אתמול לא קשורה לתפילה של היום וכל תפילה בפני עצמה, אלא התפילה מצטרפת, הולכת וגדלה כמו הקרן הזו. לכן, ככל שמרבים בתפילה היא נשמעת, כיון שהיא גדולה יותר.

18 ורמז יש כאן, שאותו הביטוי 'ויעתר יצחק' מופיע גם כלפי הבורא, 'ויעתר לו ה'', היינו שחבויה כאן 'תפילת הבורא', החפץ להיטיב לאדם, ותלה את השפעתו ברצון האדם ובתפילתו. יוצא שכאשר אדם מתפלל, נענית כביכול תפילתו של הבורא. ועיין ברכות (ו.) בענין 'תפילת הבורא'.

יהי רצון

הביטוי "יהי רצון מלפניך", כוונתו להמשיך את הרצון של הבורא, להיטיב אל המציאות, וזה מתרחש דרך רצוננו (הנובע מכאבנו- כאבו). ככל שרצוננו יותר מזוכך ועמוק, כך הינו יותר מכוון לרצון ה', וכך התפילה פועלת בנגלה. "עשה רצונו כרצונך, כדי שיעשה רצונך כרצונו" (אבות ב, ד). "ואני תפילתי לך ה' עת רצון, אלהים ברוב חסדך ענני באמת ישעך" (תהילים סט, יד).

צדיקים גדולים, רצונם כל כך מחובר לרצון האלקי, עד שחשים הם מתי אי אפשר להתפלל ולבטא את הרצון בעולם, ומתי לעומת זאת, "עת רצון", היינו שה' "מתעורר", כביכול, להשפיע על עולמו. מעשה ברבי מרדכי אליהו זכר צדיק לברכה, שכאשר היה בבית החולים בקשו ממנו להתפלל על ענין מסוים, עברו מספר ימים ושאלוהו האם התפלל וענה שלא, כיון שממתין הוא לעת רצון. וכשהגיעה העת, אכן התפלל ונענה.

תפילה כל פה

התפילה מתאימה לכל המדרגות, מהילד והנער עד הצדיק הגדול. כל אחד וחסרונותיו, לפי מדרגתו.

ילד - חסר לו סוכריה, לפי השגתו.

מבוגר יותר - חסר לו דירה, כבוד, כסף, או הגשמה עצמית. לפי תודעתו והשגתו במציאות, כך חסרונו. על כן התפילה היא טבעית ושווה לכל נפש.

ומעשה ברב אברהם שפירא זכר צדיק לברכה, שביקשוהו לתת שיחה באולפנה בנושא התפילה. שאלוהו שם כיצד אפשר להתחבר לתפילה. נענה ואמר: "מה פירושי?! תפילה זו תפילה! מבקשים מה'". שאלוהו שוב: אמנם כן, אך כיצד מתחברים? שוב נענה ואמר כתשובתו הקודמת. וחזרו חלילה כמה פעמים, עד שדפק על השולחן ואמר: "איני מבין! וכי כל הצרות והמשאלות של האנשים באים רק אלי? כל יום אני מקבל בקשות ונפגש עם כאבים חדשים - האם אין התפילה פשוטה?".

צדיק - תודעת החוסר שלו היא הופעת שכינה. על זה הוא מתפלל. כשאדם גדל, תפילותיו גדלות עמו ומעלות את התפילות הקודמות. וכתשובה על תשובה,

ההופכת וזדוונת לזכויות¹⁹.

ממדרגת ילד המבקש מאביו אגוזים, עד מדרגת אשה הפונה לבעלה ומבקשת אהבה ושותפות עמו. (מדרגת כנסת ישראל, וגדולי הצדיקים בניה).

הדרך לפיתוח הרצון

הדרך לפיתוח הרצון היא איפוא: **א.** פיתוח תודעה רוחנית, היינו לימוד פרד"ס התורה. **ב.** הקשבה לעומק הלב, מה באמת הוא מבקש. **ג.** הרחבת הרצון, תחילה באותו המבקש, מאותו המבקש לשאר המבקשים את אותו המבקש, כחולה דרך שאר החולים, הזדהות עם צערם, ובהמשך הרחבת הצורך והחוסר הזה בשאר החסרונות-צער-שערים; סליחה, פרנסה, אהבה, גאולה, תשובה, קיבוץ גלויות, משפט, ירושלים, מקדש. בקשת היענות שמיעת התפילה. **ד.** הבנה וחיבור אל שורש כל החסרונות, צער הצערים, שער השערים, מיעוט הופעת הבורא בעולמו, היינו צער השכינה (וכשהבורא מופיע, והשכינה שורה מתהפך הצער הזה ל'שיר השירים').

תפילת ישראל

"לכל זמן, ועת לכל חפץ תחת השמים" (קהלת ג, א), הכוונה היא, לכל חפץ פנימי יש עת, בו הוא עתיד להתגשם, וככל שהרצון פנימי יותר, כך עתידי יותר.

כלל כל הבקשות של ישראל מימות עולם, הוא הטוב המוחלט, האמיתי, שכולל הכל, ההולך ומתעלה. בעצם, היא היא בקשת הגאולה הפרטית, הלאומית והעולמית, והיא כל תפילת ישראל מעולם.

ישראל, גוי צדיק, העונק כמה בקומתו, שמלוא ההיסטוריה גדלו, הוא המבקש בכל הדורות על גאולה, אליה הוא מצפה, לה הוא עורג, זו היא עבודתו שבלב. מצמיח ישועות.

כנסת ישראל חשה בעומק לבבה את צערה על ריחוק העולם מה' יתברך. כמה גלות יש במצב זה, כמה צרות רוחניות וגשמיות מסובבים מריחוק זה, ועל זה היא מתפללת לתשובה וחיבור מחדש.

19 הביטוי היותר פנימי לגדילת האדם הוא התפתחות שאיפותיו, וכדברי הרב ז"ל על "בנין פנים" באורות הקדש (ח"ג עמוד פח).

בסתר אוהל עם המלך יושבת היא, והוא מספר רק לה עומק צערו. היא היחידה בעולם המבינה את סוד שיחו, את סוד חפצו הטוב, הטמיר, הכולל. וכשם שמתאחדת עמו עתה דרך הצער המשותף, דרך הרצון והשאיפות המשותפות, כך תזכה ותראה שמחתו-שמחתה המשותפת, אור וחפץ אשר ישטפו בכל מלא עולם. "כי תהיו אתם ארץ חפץ אמר ה' צבאות" (מלאכי ג, יב), "ושמתי כדכד שמשותייך ושערייך (כמו 'צערייך') לאבני אקדח, וכל גבולך לאבני חפץ" (ישעיהו נד, יב)²⁰.

ויהי רצון, שיתקבלו תפילותינו ברצון, ונזכה לגאולה שלמה במהרה בימינו...